بررسی تطبیقی عملکرد رقبای اصلی ایران در صادرات فرش دستباف



بیتا نوروزی
هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

مقدمه

صادرات فرش دستباف ایران طی دهه گذشته با کاهش شدید مواجه شده است. سهم ایران از بازار جهانی که در سال ۲۰۱۱ حدود ۲۵ درصد بود، در سال ۲۰۲۴ به کمتر از ۵ درصد رسیده است. این در حالی است که کشورهایی مانند ترکیه، هند و چین با اتخاذ سیاست‌های مؤثر حمایتی، بازاریابی نوین، تنوع طراحی و افزایش بهره‌وری تولید، توانسته‌اند جایگاه برتر خود را در بازار جهانی تحکیم کنند. ترکیه با سهم ۳۹ درصدی از صادرات جهانی، موفق‌ترین رقیب ایران محسوب می‌شود. این کشور با کاهش ۲۰ درصدی قیمت تمام‌شده نسبت به ایران، ایجاد خوشه‌های صنعتی، اعطای تخفیف مالیاتی، بازطراحی محصولات سنتی منطبق با سلیقه مدرن و حضور گسترده در بازارهای دیجیتال، فرش را به کالایی رقابتی تبدیل کرده است. در مقابل، ایران با چالش‌هایی نظیر قیمت تمام‌شده بالا، ضعف در بازاریابی و طراحی، وابستگی به بازارهای پرریسک (مانند عراق)، مشکلات ساختاری در زنجیره تأمین و تولید و نبود حمایت‌های هدفمند دولتی روبه‌رو است.

وضعیت صادرات ایران و مقایسه با رقبا

بر اساس داده‌های مرکز تجارت بین‌الملل، میانگین ارزش صادرات جهانی فرش دستباف در دوره ۲۰۲۴-۲۰۲۰ حدود ۱.۶ میلیارد دلار بوده است. ترکیه با صادرات سالانه ۲ میلیارد دلاری و سهم ۳۹ درصدی در رتبه نخست جهانی قرار دارد. پس از آن، هند با سهم ۱۶ درصد و چین با سهم ۱۱ درصد به ترتیب در جایگاه دوم و سوم هستند. ایران با میانگین صادرات سالانه ۲۹۶.۶ میلیون دلار و سهم حدود ۵ درصد، در رتبه چهارم جهانی ایستاده است.

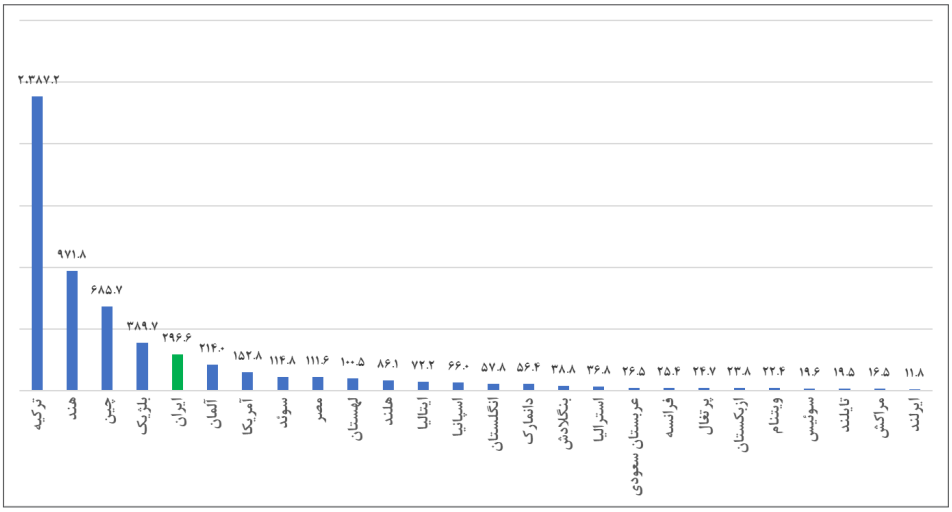

نمودار ۱- مقایسه سهم صادراتی ایران، ترکیه، هند و چین در بازار جهانی فرش دستباف (۲۰۲۴-۲۰۲۰)

تمرکز صادرات ایران بر چند بازار محدود و پرریسک است: عراق با بیش از ۲۸ درصد سهم، افغانستان حدود ۱۵ درصد، امارات، پاکستان و آلمان در رده‌های بعدی. این وابستگی بالا، لزوم تنوع‌بخشی به بازارهای صادراتی را آشکار می‌سازد.

تحلیل عملکرد ترکیه و عوامل موفقیت رقبا

ترکیه با اجرای سیاست‌های منسجم حمایتی، توانسته است قیمت تمام‌شده را کنترل کرده و در عین حفظ اصالت، فرش را به کالایی متنوع و رقابتی تبدیل کند. قیمت تمام‌شده فرش دستباف در ایران حدود ۴۲۷۷ دلار به ازای هر تن است، در حالی که این رقم برای ترکیه ۲۴۳۷ دلار است که نشان‌دهنده اختلاف حدود ۲۰ درصدی به ضرر ایران است.

سیاست‌های کلیدی ترکیه عبارتند از:

- حمایت مالی و اعطای تسهیلات کم‌بهره و تخفیفات مالیاتی
- ایجاد خوشه‌های صنعتی تخصصی برای کاهش هزینه از طریق صرفه‌جویی در مقیاس
- نوآوری در طراحی و همکاری با طراحان جوان و مراکز دانشگاهی
- تقویت زنجیره تأمین داخلی و کاهش وابستگی به واردات مواد اولیه
- بهبود شرایط کاری بافندگان از طریق پروژه‌هایی مانند استپ (STEP)

عوامل کلیدی موفقیت عمومی رقبای ایران عبارتند از: مشتری‌محوری، مدیریت کارآمد زنجیره تأمین، حضور گسترده دیجیتال و نمایشگاهی، و انعطاف‌پذیری در طراحی و تولید.

پیشنهادات راهبردی برای ایران

با الهام از تجربه موفق ترکیه و سایر رقبا، راه‌کارهای زیر برای بازگشت ایران به جایگاه رقابتی پیشنهاد می‌شود:

- تشکیل و توسعه خوشه‌های تولید و صادرات در مناطق کلیدی مانند تبریز، کاشان، اصفهان و کرمان
- **حمایت مالی هدفمند:** ارائه وام‌های کم‌بهره، ایجاد صندوق‌های حمایتی، کاهش هزینه‌های لجستیک و تعرفه مواد اولیه
- **ارتقای کیفیت و تنوع طراحی:** تأسیس مراکز آموزشی تخصصی، حمایت از طراحان جوان و توسعه طرح‌های منطبق با دکوراسیون مدرن جهانی
- **برندسازی و بازاریابی بین‌المللی:** ثبت نشان جغرافیایی، حضور مستمر در نمایشگاه‌های هدف و استفاده از پلتفرم‌های دیجیتال
- **کاهش هزینه‌ها و رفع موانع ساختاری:** حذف واسطه‌ها، تسهیل فرآیندهای گمرکی و افزایش شفافیت در زنجیره تأمین
- **تقویت تعاونی‌های بافندگان:** اعطای اعتبارات سرمایه در گردش به بافندگان خرد
- **افزایش پوشش بیمه‌ای:** اجرای بیمه همگانی و تشویق بیمه‌های تکمیلی برای جلب مشارکت بیشتر زنان

نتیجه‌گیری

فرش دستباف ایران به‌عنوان نماد فرهنگی و اقتصادی، علیرغم سابقه درخشان، با کاهش شدید سهم بازار جهانی مواجه شده است. موفقیت رقبایی مانند ترکیه نشان می‌دهد که راهبرد منسجم، حمایت هدفمند دولتی و ادغام نوآوری با اصالت، کلید بازپس‌گیری سهم بازار است. برای ایران، بازگشت به جایگاه نخست مستلزم تحول ساختاری، سرمایه‌گذاری در فناوری و طراحی، تنوع‌بخشی بازارهای صادراتی و همکاری نزدیک بین بخش‌های دولتی، خصوصی و تعاونی‌ها است. با اجرای برنامه‌ای جامع و یادگیری از تجربیات جهانی، ایران می‌تواند بار دیگر فرش دستباف را به‌عنوان کالایی رقابتی و نمادین در بازار جهانی مطرح کند.

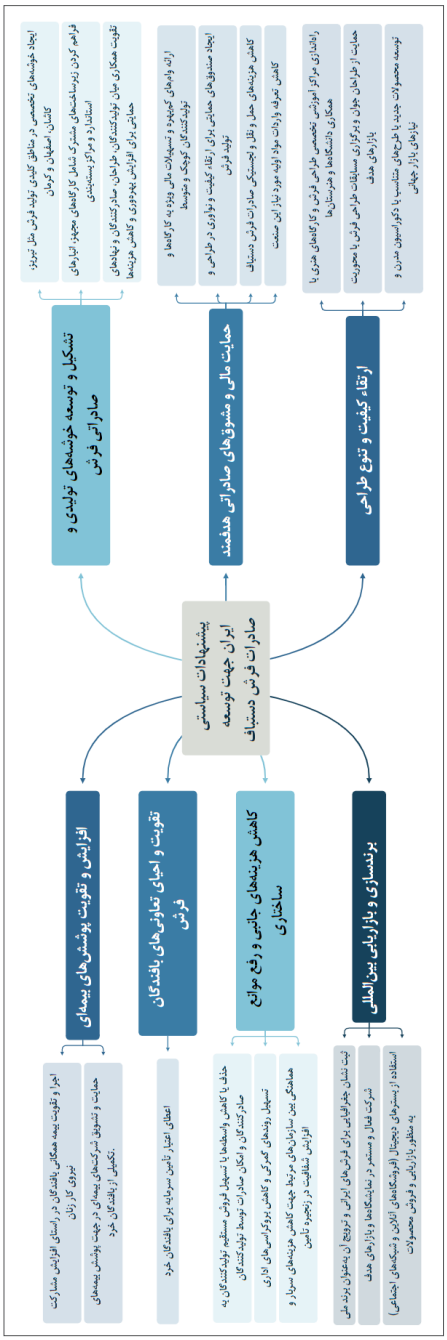

نمودار ۲- پیشنهاداتی برای ایران برای توسعه صادرات فرش دستباف با الهام از تجربه کشورهای موفق به خصوص ترکیه